

قاچاق کالا چالشی فراروی توسعه مناطق مرزی، راهبردها و استراتژی‌ها (مورد بازرگان – ماکو) با مدل SWOT

دکتر سید جمال نورجمالی سیدان^۱؛ محبوب بابایی^۲؛
زهره آزاد فلاح^۳؛ الهام افتخاری^۴

۱. مدیر طرح‌های اجرایی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی وزارت علوم - تحقیقات و فناوری
۲. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی؛ نویسنده مسئول و عهده‌دار مقاله (دانشگاه پیام نور ارومیه،
شماره تماس ۰۹۱۴۹۶۹۴۴۳۵)

۳. دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری مدرس دانشگاه پیام نور استان البرز

۴. عضو هیات علمی دانشگاه پیام نور هشتگرد

چکیده

یکی از پدیده‌هایی که امروز به عنوان یک معضل اقتصادی، اجتماعی و حتی امنیتی، در جوامع مختلف به خصوص در مناطق مرزی سبب شده است تا زمینه‌های مناسبی جهت ایجاد اشتغال سالم و پایدار ایجاد نگردد، سودآوری بالای قاچاق می‌باشد. این پژوهش با هدف اینکه قاچاق کالا چالشی فراروی توسعه منطقه مرزی بازرگان - ماکو است به بررسی این معضل اساسی پرداخته است، پژوهش حاضر به لحاظ هدف کاربردی و براساس ماهیت توصیفی - تحلیلی است، جمع آوری اطلاعات بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای - اسنادی و میدانی صورت گرفته و با تبیین نقاط قوت (S)، ضعف (W) فرصت‌ها (O) و تهدیدات (T) در محدوده مورد مطالعه با استفاده از ابزار تحلیلی SWOT به ارائه استراتژیها و راهبردهایی برای توسعه منطقه، جلوگیری از پدیده شوم قاچاق کالا و... پرداخته شده است، که جمعا ۲۸ شاخص (قوت ۶، فرصت ۷، ضعف ۶ و تهدیدات ۹ عامل) مطرح گردید. همچنین جامعه آماری مورد مطالعه تحقیق بر اساس فرمول کوکران شامل ۱۰۰ نفر می‌باشد، که مسئولین امر در حوزه امنیتی و حقوقی و مردم بومی منطقه هستند، و نوع نمونه گیری نیز بصورت تصادفی ساده بوده است. در نهایت راهبردها و راهکارهای عملی برای بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی منطقه و همچنین جلوگیری از قاچاق کالا که عامل اصلی ناهمگونی اقتصادی این محدوده است ارائه شد. در بین استراتژیهای موجود از مدل سوات، در زمینه برخورداری منطقه از نقاط قوت (وجود بازاچه مرزی)، نقاط ضعف (پایین بودن درآمد و اشتغالزایی مردم منطقه)، نقاط فرصت (زمینه جهت سرمایه گذاری بخش خصوصی) و نقاط ضعف (وجود روحیه مصرف گرا به جای تولیدگرا) دارای بیشترین امتیاز از دیدگاه مسولین و مردم منطقه بوده است.

مقدمه

پدیده قاچاق کالا در کشور ما، علاوه بر آثار سوء اقتصادی به عنوان یک چالش اقتصادی - اجتماعی با اهمیت است، امروزه این پدیده علاوه بر اینکه به عنوان یک تهدید جدی بر سر راه تجارت آزاد است، هزینه‌های زیادی نیز بر بدنه اقتصادی کشور تحمیل می‌کند. (شاطریان و همکاران: ۱۳۹۴، ۱) قاچاق کالا پدیده‌ای است که در کشور ما شاید از زمان نظارت دولت در کار صادرات و واردات کالا و تشکیل گمرک در سال ۱۲۸۲ شکل گرفته و به موازات کنترل بیشتر دولت، بر شدت آن افزوده شده است تا جایی که گفته می‌شود ارزش کالاهای قاچاق شده در کشور در سال ۱۳۸۷ حدود ۱۴/۴۳ میلیارد دلار (فرهانیان مقدم، ۱۳۹۰: ۷۸) و در سال ۱۳۸۹، ۱۹/۲ میلیارد دلار (مرتضوی، ۱۳۸۹: ۱۱) بوده است. در حال حاضر قاچاق، به طور کلی و قاچاق کالا به طور خاص، از جمله مشکلات کشور به شمار می‌رود. ابعاد گوناگون این پدیده و فراگیری تأثیرات آن ایجاب نموده که برای برخورد با آن بخشی از امکانات ملی بسیج شود. (سیف: ۱۳۸۵، ۶) قاچاق کالا به مثابه عاملی مضاعف و مزاحم، هدف گذاری‌های کلان دولت را با اختلال مواجه می‌سازد. به عبارت دیگر، قاچاق کالا در تحقیق درباره اقتصاد ملی یک متغیر ناخواسته و مزاحم است و از آنجایی که خارج از اطلاع و کنترل دولت رخ می‌دهد پیش بینی پذیری پایینی دارد و حداقل و حداکثر آن کمتر با تخمین‌های نزدیک به واقع مشخص می‌شود. در علت شناسی پدیده قاچاق معمولاً به فقر اشاره دارد. ولی فقر هم می‌تواند علت و هم می‌تواند معلول قاچاق باشد، این اثر پس از شکست تولید و کاهش اشتغال و درآمد، عارض می‌شود یعنی با افزایش قاچاق کالا، فقر در جامعه از آن چه وجود دارد بیشتر می‌شود. با افزایش فقر، فساد اجتماعی بیشتر شده و در صورت تداوم و تشدید آن، بحرانهای اجتماعی بروز می‌کند (مقدس: ۱۳۸۰، ۱۱۹) فقر و ناامنی‌های اجتماعی از دیرباز با شرایط اقتصادی رابطه مستقیمی داشته است، در مطالعات جرم‌شناسی، فقر از شاخص‌های مهم بحران اقتصادی است که با گذشت زمان برای نظم اقتصادی و اجتماعی یک کشور خطر آفرین

است (نجفی ایرندآبادی: ۱۳۸۵، ۳۲۵) منطقه مرزی بازرگان - ماکو از دیرباز با محرومیت‌های زیادی به لحاظ اقتصادی و اجتماعی روبرو بوده است، این منطقه که در استان آذربایجان غربی قرار گرفته است، در مجاورت با کشورهای چون ترکیه قرار دارد. به علت مرزی بودن این منطقه، نواحی مختلف آن تاکنون تاثیرات مختلفی را از مرز پذیرفته‌اند، این تاثیرات در انواع مختلفی (اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و ...) بوده است. یکی از مهمترین تاثیرات اقتصادی این مرز، وجود پدیده قاچاق است که در این منطقه به طرق مختلف جریان داشته است. بنابراین این پژوهش با این رویکرد که پدیده قاچاق کالا چالشی اساسی فراروی توسعه پایدار منطقه (بازرگان - ماکو) است انجام گرفت، لذا بر این اساس سوالات اصلی پژوهش عبارتند از:

- ۱) نقاط قوت و ضعف‌های منطقه مرزی (بازرگان - ماکو) چه می‌باشد؟
- ۲) فرصت‌ها و تهدیدهای فراروی توسعه منطقه مرزی (بازرگان - ماکو) کدام است؟
- ۳) آیا وضعیت منطقه مرزی بازرگان - ماکو به لحاظ اقتصادی و اجتماعی مطلوب است؟
- ۴) چه استراتژی‌های برای توسعه پایدار منطقه مرزی (بازرگان - ماکو) پیشنهاد می‌شود؟

مبانی نظری تحقیق

قاچاق یک پدیده چند وجهی است که بی گمان عامل‌های زیادی می‌تواند در چرایی آن نقش داشته باشد. (خضرزاده: ۱۳۸۹، ۱) قاچاق بر اساس کنواسیون نایروبی، تخلفی گمرکی است که شامل جابه‌جایی کالا در طول مرزهای گمرکی به روشی مخفیانه و به منظور فرار از نظارت گمرکی صورت می‌گیرد. (بنائی: ۱۳۷۷، ۷۶) قاچاق کالا یکی از شیوه‌های داد و ستد است که شکل‌گیری آن به زمان ایجاد مرزها و قوانین اقتصادی حاکم بر این مناطق بازمی‌گردد به عبارتی این عامل به عنوان یک پدیده شوم اجتماعی، اثرات بسیار نامطلوبی در زمینه‌های اقتصادی دارد. قاچاق کالا، یکی از مولفه‌های مهم فساد اقتصادی است. قاچاق کالا و اهمیت مبارزه با آن، ساماندهی وضعیت مبادلات

مرزی، حرکت به سمت اقتصاد شفاف و تطبیق رفتار دستگاههای نظارتی بر مبنای اصلاحات انجام شده توسط دولت، از مهمترین محورهای عملیاتی در جهت مبارزه با قاچاق کالا می‌باشند. قاچاق کالا و اهمیت مبارزه با آن و توسعه داخلی و پیشرفت اقتصاد ملی با تکیه بر توانمندی‌ها، دستیابی به اقتصاد بدون نفت و تقویت تولیدات داخلی که از مهمترین این برنامه‌ها، مبارزه همه جانبه با قاچاق کالا است، از اهمیت اساسی برخوردار است. (اصغری: ۱۳۸۸، ۶۰) قاچاق، پدیده‌ای است که کم و بیش تمام کشورهای دنیا با آن مواجه هستند، ولی وسعت و عمق آن در کشورهای درحال توسعه، بیشتر از کشورهای توسعه یافته است، به طوری که در برخی از کشورهای در حال توسعه بخش مهمی از فعالیتهای اقتصادی جامعه را در برمی گیرد (حاجی نژاد: ۱۳۷۹، ۱۵۶) قاچاق کالا در ایران را باید از بیماریهای ساختاری اقتصاد ایران تلقی کرد. وجود تقاضا و نیز عرضه برای قاچاق در کنار کم بودن خطرپذیری این فعالیت زیر زمینی از علل اساسی رواج آن در حجم نسبتاً گسترده در اقتصاد ایران است. این پدیده هم اکنون ذهن بسیاری از مدیران کشور ما را به خود مشغول کرده و بسیاری از دستگاه‌ها را نیز درگیر کرده است. گستردگی مرزهای جغرافیایی در کنار همسایگان دارای نظام‌های تقریباً بی‌ثبات و نیز وجود مبادی مختلف و شیوه‌های متنوع قاچاق، مقابله با آن را دشوار کرده است. اصطلاح اقتصاد سیاه یا بخش غیرقانونی جامعه نیز برای قاچاق کالا به کار می‌رود که در این بخش، همانند اقتصاد اندازه گیری شده رسمی، کالاها و خدمات تولید می‌شود، اشتغال و درآمد ایجاد می‌شود، اما فعالیتها در این بخش غیرقانونی است و به دلیل طبیعت غیرقانونی آن، موضوع بسیار مهمی برای دولت و جامعه محسوب می‌گردد. وجود محرومیت‌های شدید اقتصادی و میزان بالای بیکاری در مناطق مرزی، تاثیر شگرفی در افزایش عبور غیرقانونی انسان و به تبع آن، قاچاق کالا، مواد مخدر، اسلحه، سوخت، دام و سایر اموری که مخل امنیت مرزها محسوب می‌شوند، دارد.

منشأ انواع قاچاق

منشأ قاچاق را می‌توان اجمالاً در سه دسته تقسیم بندی کرد که عبارتند از:

(۱) انحصاری بودن کالا در دولت: در برخی از موارد، موضوع قاچاق، کالاهایی است که دولت در راستای تنظیم بازار و منافع اجتماعی و یا برقراری نظم و امنیت در کشور، عرضه و فروش آن را در انحصار خود نگه می‌دارد. مانند اسلحه، مواد هسته‌ای و خطرناک.

(۲) غیر قانونی بودن ماهیت کالا: در مواردی، قاچاق ممکن است در کالا یا خدماتی که ماهیتشان غیر قانونی و نامشروع محسوب می‌شود و نگهداری یا خرید و فروش این امور به طور کلی بر خلاف منافع اجتماعی و نظم و امنیت جامعه به شمار می‌آید، صورت می‌پذیرد. مانند مواد مخدر، خرید و فروش انسان و یا اعضای بدن.

(۳) عدم پرداخت عوارض گمرکی و فرار از مالیات: در بعضی از مصادیق موضوع قاچاق کالاهایی که ماهیتاً مشروع و قانونی هستند، صورت می‌پذیرد، ولی به دلیل ارزان بودن (یارانه‌ای) و عدم پرداخت عوارض گمرکی و سایر موارد، اشیای قاچاق محسوب می‌شوند. (مزدرانی: ۱۳۹۰، ۱۵۴)

آثار و پیامدهای قاچاق کالا

ابعاد منفی قاچاق کالا را می‌توان از زوایای متفاوتی مورد بررسی قرار داد، قاچاق کالا از بُعد سیاسی، یک نقطه منفی در کشورها تلقی می‌گردد، از بُعد اجتماعی قاچاق کالا باعث برهم خوردن تعادل اجتماعی و درآمدی در میان اقشار جامعه شده و به وجود آورنده یک طبقه ثروتمند، در جامعه است. از بُعد اقتصادی نیز قاچاق کالا ضربات سنگینی به اقتصاد جامعه وارد می‌آورد. قاچاق کالا به طور غیرمستقیم می‌تواند بر سرمایه‌گذاری ملی کشور تأثیر منفی داشته باشد. با ورود کالاهای قاچاق با قیمت پایین تولید ملی ضربه خورده و تقاضا برای محصولات

تولید داخل کاهش یافته و به دنبال خود کاهش سودآوری و در نهایت کاهش سرمایه ذاری در بخش تولید داخلی را موجب می گردد. کاهش سرمایه گذاری نیز باعث کاهش اشتغال گردیده، نرخ بیکاری را افزایش خواهد داد. با افزایش بیکاری بحران‌های اجتماعی و تبعات ناشی از آن نیز افزایش خواهد یافت. در واقع، با افزایش قاچاق کالا بحران‌های اجتماعی افزایش یافته در نهایت امنیت ملی به خطر می افتد. (سیف: ۱۳۸۵، ۷)

انواع ساختار در شبکه‌های قاچاق

چهار نوع ساختار یا چهار سطح در شبکه‌های قاچاق کالاها وجود دارد.

- (۱) بازرگانی: اولین گروه که قلب این نوع قاچاق محسوب می شوند دسته‌هایی از شهروندان یک کشور مقیم کشور دیگر هستند. آنها تأمین مالی بیشترین بخش از واردات کالاها را به عهده دارند.
- (۲) گروه‌های نیمه قانونی یا غیرقانونی: دومین گروه شامل تعدادی از شرکت‌ها و گروه‌های نیمه قانونی یا غیرقانونی می شود. آنها معمولاً از وارد کنندگانی هستند که تمایل به دسترسی به بازارهای عمده فروشی و انبارهای عمده دارند.
- (۳) واسطه‌ها: واسطه‌ها عبور ارزان کالاها از مرز به داخل کشور را تأمین می کنند به این ترتیب، آنها با کالاهای قویتر رقابت می کنند. قیمت کالاها بسیار رقابتی است، اما آنها نمی توانند با محموله‌های وارداتی از طریق کانال‌های قاچاق که مورد استفاده تجار است سازگار شوند.
- (۴) بازارهای عمده فروشی: توزیع کالاها در بازار محلی نیز محیط مناسبی برای ارتکاب جرم است (قاسمی: ۱۳۸۹، ۶).

نمودار (۱). مدل مفهومی تحقیق: نگارندگان

ادبیات و سوابق تحقیق

در هر تحقیقی محققان برای اطلاع بیشتر و اشراف لازم بر جنبه‌های مختلف مسئله مورد مطالعه باید سوابق و ادبیات مربوط به تحقیق را مورد مطالعه قرار دهند و از حاصل کار دیگران در جنبه‌های مختلف مسئله تحقیق و با تجارب آنها از مشابهت‌ها در روش و تحلیل مسائل استفاده کنند (حافظ‌نیا، ۱۳۸۹: ۲۹) در زمینه پدیده قاچاق کالا (اقتصاد سیاه) مطالعات چندی صورت گرفته که در جدول (۱) بصورت اختصار اشاره

گردیده است.

جدول (۱). مطالعات پیشین انجام گرفته در مورد پدیده قاچاق کالا

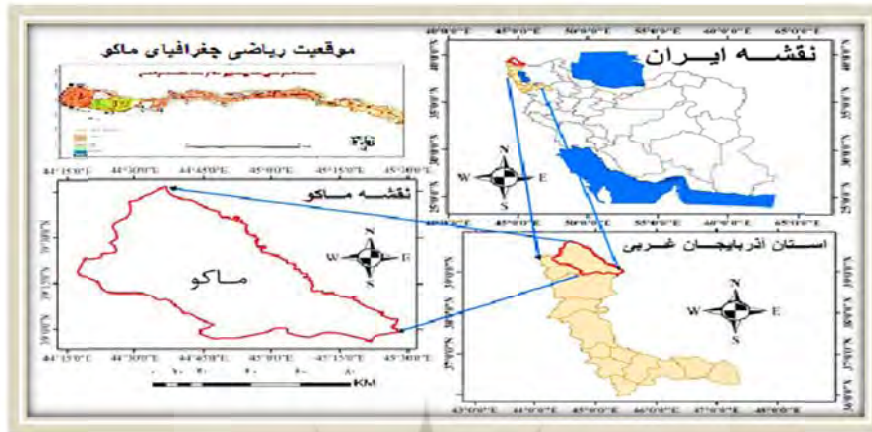
محقق و سال	موضوع	نتایج
بیاباتی و همکاران (۱۳۹۰)	قاچاق کالا، ابعاد آشکار و پنهان آن	بیشترین نوع قاچاق از نوع پنهان بوده است با اینکه قاچاق آشکار در کشور بطور واضح انجام می گیرد.
کهنه پوشی و همکاران (۱۳۹۱)	تاثیر قاچاق کالا بر اقتصاد روستاهای مرزی (مریوان)	بیکاری و ضعف اقتصادی منطقه مهمترین عامل قاچاق کالا می باشد.
تخضرزاده و همکاران (۱۳۸۹)	بررسی قاچاق کالا از مرزهای دریای جنوب ایران	بین فقر و قاچاق کالا رابطه تسلسلی برقرار است که در درازمدت یکدیگر را باز تولید می کنند.
شاطریان و همکاران (۱۳۹۴)	تحلیل راهبردی مناطق مرزی (کردستان)	راهکارهای آمایشی از طریق بهبود وضعیت اقتصادی و اجتماعی مرزنشینان ارائه شد.

نگاه اجمالی به قلمرو مورد پژوهش

شهر بازرگان از توابع شهرستان ماکو و در ۱۵ کیلومتری شمال آن قرار گرفته است. بازرگان به عنوان نقطه خروجی، مرز ایران و ترکیه در دامنه کوه آرات واقع شده است. آب و هوای آن معتدل و شغل ساکنین آن خرید و فروش کالا و کشاورزی می باشد. با توجه به میزان افزایش تردد کامیون ها و مسافرین خروجی و ورودی از طریق بازرگان، در منطقه مزبور تاسیسات فراوانی ایجاد گردیده است و رشد و شکوفایی در مرز بازرگان به وضوح به چشم می خورد. مسیر مزبور به عنوان مهمترین و کوتاه ترین راه موجود در جهت مبادله کالا و مسافر از طریق ایران به اروپا محسوب می گردد. گمرک بازرگان در سال ۱۳۰۵ زمانی که روستای بازرگان حدود ۴۰ خانوار جمعیت داشته، در این منطقه مستقر بوده است. ساختمان اولیه گمرک بازرگان شامل یک اتاق گلی بوده که حدود ۴ تا ۵ نفر پرسنل در محل مذکور مشغول خدمت بوده اند. به علت عدم وجود امکانات و همچنین آذوقه، مدتی گمرک بازرگان به

شهرستان ماکو منتقل شد. مجدداً در سال ۱۳۱۴ با توجه به تقاضای تجار و مسافرین مبنی بر انجام تشریفات گمرکی در مرز، گمرک به محل قبلی انتقال یافت. در طی سالهای ۱۳۱۵ تا ۱۳۱۷ ساختمان مستقلی در کنار جاده و در محلی که به عنوان کوی قدیم معروف است، احداث گردید. در سال ۱۳۱۷ دفاتر گمرکی مرز ایران و ترکیه که همگی تابع گمرک تبریز بودند شامل دفاتر گمرکی تمرچین، قطور، سیه چشمه، صوفیعلی و بازرگان بوده است. با شروع جنگ جهانی دفاتر صوفیعلی و تمرچین تعطیل و به پاسگاه مرزی تبدیل شدند. دفتر گمرکی قطور نیز به محل گمرک رازی منتقل گردید. در ساختار سازمانی سال ۱۳۲۷ دفاتر گمرکی قطور، سیه چشمه و صوفیعلی از جمله گمرکات تابعه بازرگان محسوب گردیدند. در سال ۱۳۱۸ به دلیل افزایش حجم مبادلات و تردد مسافرین قرارداد احداث ساختمان مشترک گمرکات ایران و ترکیه در جوار هم و در نقطه صفر مرزی به صورت مشابه منعقد گردید. به علت وقوع جنگ جهانی دوم در سال ۱۳۲۰ ساختمان گمرک ایران نیمه تمام باقی ماند که نهایتاً در طی سالهای ۱۳۲۵ - ۱۳۲۷ ساختمان مذکور مرمت و گمرک بازرگان در محل مذکور شروع به کار نمود. در سالهای ۱۳۲۸ - ۱۳۷۷ ساختمانهای جدید، انبارها و منازل مسکونی و سایر امکانات و تاسیسات مورد نیاز احداث گردید (در سال ۱۳۶۴ ساختمانهای اداری گمرک بازرگان به مساحت ۴۴۱۸ مترمربع و در ۴ طبقه با زیر بنای ۹۱۱۹ مترمربع راه اندازی شد). در طی جنگ تحمیلی حجم فعالیت گمرک بازرگان افزایش یافت و در سال ۱۳۷۷ نیز سازمان پایانه‌ها اقدام به ساخت ساختمان جدیدی که پاسخگوی نیازهای فعلی گمرک بازرگان باشد، به مساحت ۴۵۰ مترمربع نموده است. گمرک مزبور در حال حاضر در سطح مدیر کل و به منظور انجام امور مختلف گمرکی شامل مسافری، واردات، صادرات، ترانزیت، قضایی و... فعالیت می‌نماید. همچنین گمرک پلدشت و بازارچه‌های ساری سو و صنم بلاغی تحت مدیریت گمرک بازرگان مشغول فعالیت می‌باشند.

نقشه (۱). موقعیت جغرافیایی منطقه ماکو - بازرگان، استان آذربایجان غربی

منبع: نگارندگان

روش شناسی تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش با توجه به مولفه‌های مورد بررسی براساس هدف از نوع کاربردی و براساس روش و ماهیت از نوع ترکیبی (توصیفی - تحلیلی) است، روش گردآوری اطلاعات مورد نیاز به دو صورت (۱) کتابخانه‌ای - اسنادی (۲) روش میدانی انجام شده است. پردازش و تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از مدل SWOT صورت گرفته که به این منظور محیط داخل و خارج منطقه (نقاط قوت؛ ضعف‌ها؛ فرصت‌ها و تهدیدها) مطالعه و براساس اطلاعات جمع آوری شده از ۱۰۰ نفر (مسولین گمرگی، حقوق دانان و مردم بومی منطقه) به عنوان نمونه براساس فرمول کوکران تعیین شده است، که با ابزار پرسشنامه محقق ساخته؛ به وزندهی و تعیین رتبه و تشکیل ماتریس SWOT و در نهایت راهبردها و استراتژیهای مناسبی برای جلوگیری از پدیده قاچاق کالا در منطقه بازرگان- ماکو ارائه شده است. گویه‌ها با امتیازبندی بر اساس طیف لیکرت بین ۱ تا ۵، صورت پذیرفت و نتایج آن به صورت کمی مورد آزمون قرار گرفت. همچنین نوع نمونه گیری به صورت نمونه گیری تصادفی ساده انجام شده است.

اهداف تحقیق

هدف کلی

هدف کلی پژوهش، تحلیل قاچاق کالا بعنوان چالشی فراروی توسعه مناطق مرزی، راهبردها و استراتژی‌ها در منطقه مرزی بازرگان - ماکو می‌باشد.

هدف جزئی

تعیین استراتژی‌ها و راهکارهای مناسب جهت به حداقل رساندن پدیده قاچاق کالا و این که کدام استراتژی‌ها می‌تواند موثر باشد.

یافته‌های تحقیق

تجزیه و تحلیل مدل SWOT

یکی از روش‌های مهم در فرایند برنامه‌ریزی استراتژیک روش SWOT است این روش نتیجه مستقیم مدل دانشگاه تجاری هاوارد است (Garrod,2003:33) از طریق این مدل سعی می‌شود ضعف‌ها به قوتها تبدیل شوند و یا به حداقل رساندن ضعف‌های داخلی و تهدیدهای خارجی از فرصتها حداکثر استفاده به عمل آید. تجزیه و تحلیل SWOT شناسایی نظام‌مند عواملی است که راهبرد باید بهترین سازگاری را با آنها داشته باشد. این منطق اگر درست بکار گرفته شود نتایج بسیار خوبی برای انتخاب و طراحی یک راهبرد اثر بخش خواهد داشت. همچنین این مدل یکی از ابزارهای استراتژیک تطابق نقاط قوت و ضعف درون سیستمی با فرصت‌ها و تهدیدات برون سیستمی است (هریسون و کارون: ۱۳۸۲؛ ۱۹۲). SWOT حروف اول چهار کلمه انگلیسی با معادل فارسی قوت (Strength)، ضعف (Weakness)، فرصت (Opportunity) و تهدید (Threats) می‌باشد (مهدوی: ۱۳۸۲؛ ۱۱۸).

جدول (۲). ماتریس سوات و تغییر استراتژی‌ها

	نقاط قوت S	ماتریس SWOT ←
نقاط ضعف W	←	←
استراتژی‌های SO	←	فرصت‌ها O ←
استراتژی‌های WO	←	←
استراتژی‌های ST	←	تهدیدها T ←
استراتژی‌های WT	←	←

منبع: نگارندگان (۱۳۹۳)

جدول (۳). ماتریس تحلیل SWOT

(رتبه‌بندی و اولویت سنجی نقاط قوت منطقه مرزی بازرگان - ماکو)

رتبه	وزن نهایی	امتیاز (۱-۴)	ضریب اهمیت (۱-۰)	نقاط قوت	ردیف
۲	۰/۴۵	۳	۰/۱۵	مجاورت و نزدیکی به کشورهای همسایه از جمله ترکیه	S1
۴	۰/۲۱	۳	۰/۰۷	رونق صنایع دستی و فرآورده‌های کشاورزی و غیر کشاورزی جهت صادرات	S2
۱	۰/۶۰	۴	۰/۱۵	وجود بازارچه مرزی	S3
۳	۰/۲۱	۳	۰/۰۷	وجود بستر مناسب جهت ایجاد فرصت‌های شغلی	S4
۵	۰/۱۸	۳	۰/۰۶	قرارگرفتن در مسیر ترانزیت	S5
۶	۰/۱۵	۳	۰/۰۵	امنیت نسبی	S6

منبع: محاسبات نگارندگان: ۱۳۹۴

جدول (۴). ماتریس تحلیل SWOT

(رتبه‌بندی و اولویت‌سنجی نقاط ضعف منطقه مرزی بازرگان - ماکو)

رتبه	وزن نهایی	امتیاز (۴-۱)	ضریب اهمیت (۱-۰)	نقاط ضعف	ردیف
۲	۰/۱۴	۱	۰/۱۴	ضعف برنامه ریزی و سرمایه گذاری دولت و بخش خصوصی	W1
۶	۰/۷	۱	۰/۷	پایین بودن سطح تحصیلات	W2
۴	۰/۱۲	۲	۰/۰۶	عدم وجود مراکز صنعتی جهت جذب نیروی کار در مناطق مرزی	W3
۵	۰/۱۰	۲	۰/۰۵	فقر و محرومیت اقتصادی	W4
۳	۰/۱۲	۱	۰/۱۲	توزیع ناعادلانه امکانات	W5
۱	۰/۲۲	۲	۰/۱۱	پایین بودن اشتغال زایی و درآمد مردم بومی منطقه	W6

منبع: محاسبات نگارندگان: ۱۳۹۴

جدول (۵). ماتریس تحلیل SWOT

(رتبه‌بندی و اولویت‌سنجی نقاط فرصت‌ها منطقه مرزی بازرگان - ماکو)

رتبه	وزن نهایی	امتیاز (۴-۱)	ضریب اهمیت (۱-۰)	نقاط فرصت‌ها	ردیف
۶	۰/۱۵	۳	۰/۰۵	ایجاد اشتغال و نوآوری	O1
۳	۰/۲۴	۴	۰/۰۶	برخوردارگی از موقعیت اقتصادی و ژئواستراتژیک	O2
۵	۰/۲۱	۳	۰/۰۷	بازار مشترک اسلامی	O3
۲	۰/۲۸	۴	۰/۰۷	توانایی و پتانسیل مبادلات اقتصادی خاص	O4
۴	۰/۲۴	۴	۰/۰۶	استفاده از ظرفیت نیروی کار جوان و تحصیل کرده بومی منطقه	O5
۱	۰/۵۲	۳	۰/۱۴	ایجاد فرصت برای سرمایه گذاران در منطقه	O6
۷	۰/۱۵	۳	۰/۰۵	بازار مصرف در منطقه و ارتباطات تاریخی در منطقه	O7

منبع: محاسبات نگارندگان: ۱۳۹۴

جدول (۶). ماتریس تحلیل SWOT

(رتبه‌بندی و اولویت‌سنجی نقاط تهدیدات منطقه مرزی بازرگان - ماکو)

رتبه	وزن نهایی	امتیاز (۱-۴)	ضریب اهمیت (۱-۰)	نقاط تهدیدها	ردیف
۷	۰/۱۲	۱	۰/۱۲	مهاجرت نیروهای متخصص	T۱
۲	۰/۱۸	۲	۰/۰۹	تضعیف امنیت اقتصادی و اجتماعی	T۲
۵	۰/۱۴	۲	۰/۰۷	جهانی شدن تهاجم فرهنگی و آلودگیهای انسانی و حیوانی	T۳
۱	۰/۲۴	۲	۰/۱۲	گسترش اقتصاد زیرزمینی	T۴
۳	۰/۱۴	۲	۰/۰۷	ایجاد روحیه مصرف‌گرایی به جای روحیه تولیدگرا	T۵
۴	۰/۱۴	۲	۰/۰۷	تقویت فرهنگ قانون‌گریزی	T۶
۹	۰/۰۵	۱	۰/۰۵	افزایش درگیری قومی قبیله‌ای	T۷
۶	۰/۱۴	۲	۰/۰۷	عدم وجود سرمایه اجتماعی	T۸
۸	۰/۰۷	۱	۰/۰۷	گسترش ارتباطات ماهواره‌ای و اینترنتی و دامن زدن به تقاضای کاذب	T۹

منبع: محاسبات نگارندگان: ۱۳۹۴

در راستای ارایه راهبرد و استراتژی کلان براساس قاعده معمول روش Swot چنانچه مجموعه امتیازات تهدیدات (T)، ضعف‌ها (W) کمتر از مجموع امتیازات فرصتها (O) و قوت‌ها (S) باشد استراتژی ما تهاجمی (SO) و چنانچه مجموع امتیازات تهدیدات و ضعف‌ها بیشتر از مجموع امتیازات فرصتها و قوت‌ها باشد، استراتژی ما تدافعی (WT) است. (هریسون و کارون، ۱۳۸۲: ۲۰)

* نتایج حاصل از ماتریس Swot در زمینه نقاط قوت (S) بیانگر آن است که وجود بازارچه مرزی با ضریب اهمیت ۰/۱۵ و امتیاز ۴ و وزن نهایی ۰/۶۰ رتبه ۱ به عنوان مهم‌ترین و موثرترین نقطه قوت تلقی می‌گردد، و امنیت نسبی با ضریب اهمیت ۰/۰۵ و امتیاز ۳ و وزن نهایی ۰/۱۵ با رتبه ۶ به عنوان کم‌اهمیت‌ترین نقاط قوت در محدوده مورد مطالعه به شمار می‌آید.

* در زمینه نقاط ضعف (Weaknesses)، عامل پایین بودن درآمد و اشتغالزایی با ضریب اهمیت ۰/۱۱ و امتیاز ۲ و وزن نهایی ۰/۱۲ به عنوان مهمترین نقطه ضعف تلقی می‌گردد و پایین بودن سطح تحصیلات با ضریب اهمیت ۰/۰۷ و امتیاز ۱ و وزن نهایی ۰/۰۷ به عنوان کم اهمیت‌ترین نقطه ضعف به حساب می‌آید.

* در زمینه فرصت‌ها (Opportunity) ۷ فرصت مطرح گردید، که ایجاد فرصت سرمایه‌گذاری با ضریب اهمیت ۰/۱۴ و امتیاز ۳ و وزن نهایی ۰/۵۲ با رتبه ۱ و بازار مصرف در منطقه و ارتباطات تاریخی با ضریب اهمیت ۰/۰۵ و امتیاز ۳ و وزن نهایی ۰/۱۵ در رتبه آخر (۷) به ترتیب با اهمیت‌ترین و کم اهمیت‌ترین فرصت‌ها عنوان شده است.

* در زمینه تهدیدات ۹ عامل مطرح شده است که گسترش اقتصاد زیرزمینی با ضریب اهمیت ۰/۱۲ و امتیاز ۲ و وزن نهایی ۰/۲۴ و افزایش درگیری قومی قبیله‌ای با ضریب اهمیت ۰/۰۵ و امتیاز ۱ و وزن نهایی ۰/۰۵ به ترتیب موثرترین و کم موثرترین عامل مطرح گردیده است.

بنابراین منطبق رویکرد مدل Swot این است که استراتژی اثر بخش قوت‌ها (S) و فرصت‌ها (O) به حداکثر، و ضعف‌ها (W) و تهدیدات (T) را به حداقل برسانیم. لذا براساس نتایج فوق استراتژی مورد نظر در محدوده استراتژی تهاجمی (SO) است. بنابراین در زمینه قوت عامل S3 (۰/۶۰)، عامل ضعف W6 (۰/۲۲)، فرصت O6 (۰/۵۲) و تهدید T4 (۰/۲۴) بترتیب بیشترین امتیاز را دارا می‌باشند.

* ارائه استراتژی‌هایی برای توسعه منطقه مرزی (بازرگان-ماکو) براساس مدل SWOT

* استراتژی‌های تهاجمی یا رقابتی (SO)

این استراتژی متمرکز بر مزیت‌ها یعنی نقاط قوت درونی و فرصت‌های بیرونی می‌باشد، بدین منظور استراتژی‌های رقابتی جهت کاهش قاچاق کالا در محدوده مورد

مطالعه عبارتند از:

- تقویت و تجهیز خدمات و زیرساخت‌های منطقه از قبیل راه‌های

ارتباطی، انتقال انرژی و...

- بهبود در مسیر ترانزیت کالا برای استفاده از موقعیت اقتصادی و ژئواستراتژیک
 - ایجاد پایانه‌های صادرات محصولات کشاورزی و غیر کشاورزی بومی منطقه با توجه به شرایط ممتاز بازرگانی بین‌المللی
 - فراهم نمودن زمینه‌های بازار مصرف داخلی در منطقه
 - ایجاد کارآفرینی برای رشد اقتصادی و اشتغال زایی جوانان تحصیل کرده
- * استراتژی‌های محافظه کارانه یا تنوع (ST)**

در استراتژی‌های تنوع‌بخشی، بر نقاط قوت درونی و تهدیدهای بیرونی متمرکز است:

- ایجاد فرهنگ تولیدگرا

- تقویت امنیت نسبی اقتصادی و اجتماعی منطقه
 - جلوگیری از مهاجرت‌های نیروی متخصص و کارآمد
 - تقویت مناسبات قومی و قبیله‌ای با توجه به تنوع قومیت
 - گسترش اقتصاد سالم و کاهش اقتصاد زیرزمینی
- * استراتژی‌های رقابتی یا بازنگری (WO)**

در استراتژی‌های بازنگری، ضمن تاکید بر نقاط ضعف درونی، سعی بر آن است تا با بهره‌گیری از فرصت‌های بیرونی، پیشنهادات اساسی در این زمینه عبارتند از:

- فراهم نمودن زمینه‌های لازم جهت بهره‌مندی از خلاقیت افراد منطقه
- گسترش زمینه‌های لازم جهت سرمایه‌گذاری بخش خصوصی
- گسترش مبادلات اقتصاد پایه و تجارت رسمی
- تاکید بر بازار مشترک اسلامی (مثل ترکیه)

*** استراتژی‌های تدافعی (WT)**

- این راهبرد به منظور مقابله با ضعف‌های درونی و تهدیدهای بیرونی ارائه می‌گردد:
- عدالت محیطی (توزیع بهینه امکانات و کاهش فقر و محرومیت)
 - سرمایه‌گذاری اقتصادی جهت کاهش قاچاق کالا

- گسترش فعالیتهای اقتصادی سالم با کشورهای همسایه
- تقویت سرمایه اجتماعی (انسجام، اعتماد و مشارکت اجتماعی)
- تاکید بر کاهش نقش تصدی‌گری دولت در مناطق مرزی و واگذاری آن به نهادهای مردمی محلی.
- تاکید بر اقتصاد مقاومتی (فرهنگ سازی مصرف تولیدات داخلی)

بحث و نتیجه‌گیری

مقابله با قاچاق کالا، به رغم وفاق و اراده جمعی همه سازمان‌ها بر سر آن به مسئله پیچیده‌ای تبدیل شده است. باز کردن این گره کور نیز مستلزم تحلیل درست آن و تفکیک و سطح‌بندی همه فعالیت‌هایی است که نشان قاچاق بر پیشانی خود دارد. این پژوهش با هدف اینکه قاچاق کالا چالشی فراروی توسعه منطقه مرزی بازرگان - ماکو است به بررسی پرداخته شد، که به منظور رسیدن به این اهداف از روش (SWOT)؛ که ابزاری برای بهره‌برداری در مراحل مقدماتی تصمیم‌گیری و به عنوان پیش درآمد در امر برنامه‌ریزی استراتژیک در نوع کاربردی آن تلقی می‌شود استفاده شده است، در محدوده مورد مطالعه براساس مدل سوات ۲۸ عامل بعنوان نقاط قوت، ضعف، فرصت و تهدید مطرح گردید، و در زمینه تقویت اقتصاد مرزی و مقابله با پدیده قاچاق کالا ۲۰ استراتژی مطرح گردید، و اینکه براساس مطالعات میدانی که نگارندگان انجام دادند مهمترین و عمده‌ترین عوامل تشدید کننده قاچاق کالا از مرز بازرگان عبارت بودند از: ۱. کمبود شغل و وجود بیکاری ۲. فقر فرهنگی ۳. موقعیت جغرافیایی ۴. توزیع نابرابر امکانات ۵. فرار مالیاتی ۶. سهل‌انگاری نیروهای نظامی کشورهای همسایه و.. بوده، ضمناً مهم‌ترین و عمده‌ترین کالاهای قاچاق وارد شده از مرز بازرگان به ترتیب اولویت عبارتند از: ۱. پوشاک و منسوجات ۲. لوازم آرایشی و بهداشتی ۳. چای و مواد غذایی ۴. دارو بوده است. بنابراین ملاحظه می‌شود که میزان درون‌گرایی سیاست‌های بازرگانی کشور، به دلایل و مسائل مختلف از جمله، مسئله

تقاضا و افزایش آن، قدرت و رانت، میزان خطرپذیری اندک قاچاق، قاچاق قانونی و شبه قاچاق و مسئله وضعیت جغرافیایی کشور که از هر سو به راحتی می‌توان کالا به آن وارد کرد، از عوامل تاثیر گذار است و با اضافه شدن عوامل جانبی میزان قاچاق در کشور افزایش می‌یابد. بدون تردید آن چه از مسائل ساختاری نشئت گرفته باشد با راه‌حل‌های غیر ساختاری درمان نخواهد شد. نهایتاً، در مقابله با قاچاق کالا، به دور از هرگونه ذهنیت‌گرایی باید برنامه‌ریزی و اقدام کرد. این موضوع که چرا تاکنون از اقدامات مقابله با قاچاق نتیجه‌ی چندانی حاصل نشده، نیازمند آسیب‌شناسی دقیق این اقدامات است و زمانی که اقدامات زیرساختی مفیدی انجام نگیرد همچنان شاهد اقتصاد سیاه و ناهمگونی رشد اقتصادی منطقه و در نتیجه نابودی سرمایه ملی خواهیم بود.

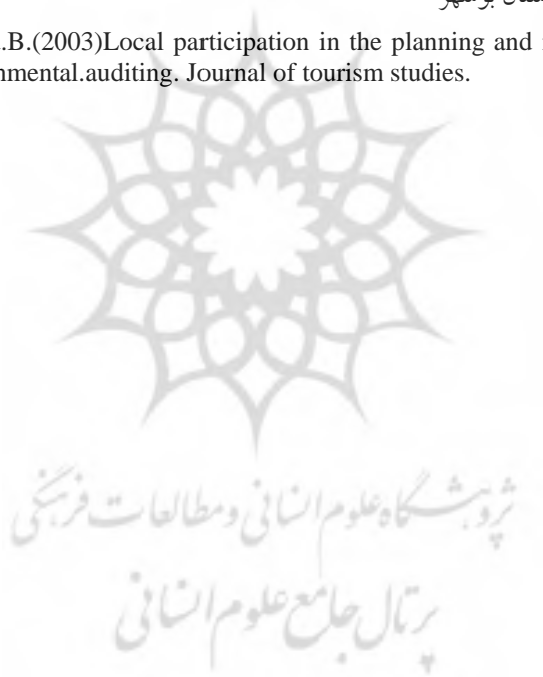

منابع و ماخذ

- حافظ نیا؛ محمد رضا (۱۳۸۷)، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی؛ انتشارات سمت؛ تهران.
- هریسون، جفری و کارون جان (۱۳۸۲)، مدیریت استراتژیک، ترجمه بهروز قاسمی، انتشارات هیات، تهران
- مزدارانی، هادی (۱۳۹۰) بررسی تهدیدات امنیتی، منطقه ای و بین المللی، انتشارات، پلیس بین الملل ناجا
- حاجی نژاد، علی (۱۳۷۹) همایش ملی بررسی پدیده قاچاق کالا و راه‌های پیشگیری آن، سومین همایش قاچاق کالا، تهران، دانشگاه تربیت مدرس.
- سیف، الله مراد (۱۳۸۵) بررسی پدیده قاچاق کالا در ایران، خلاصه گزارش طرح پژوهشی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی شماره مسلسل ۷۸۴۱
- اصغری، علیرضا (۱۳۸۸)، مصرف کالای داخلی و مبارزه با قاچاق، مجله بانک و اقتصاد، شماره ۹۸، اردیبهشت ۱۳۸۸ تهران.
- ینایی، رضا (۱۳۷۷)، اثر قوانین و مقررات بازرگانی و گمرکی بر قاچاق کالا، مجله پژوهشنامه بازرگانی، تهران.
- اداره گمرگ آذربایجان غربی (۱۳۸۹) سایت اداره گمرگ آذربایجان غربی
- مقدسی، علیرضا (۱۳۸۰) بررسی ابعاد قاچاق کالا و ارائه راهکارهایی جهت کاهش و هدایت آن به مسیرهای اقتصادی کشور؛ دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- تجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۸۲)، بزهکاری و شرایط اقتصادی، انتشارات قوه قضائیه.
- مرتضوی، سعید (۱۳۸۹). سخنرانی در همایش دبیران کمیسیون مبارزه با قاچاق و ارز استان‌ها. فصلنامه اقتصاد پنهان، شماره ۱۲، بهار.
- قهرانیان مقدم، مسعود (۱۳۹۰). مجموعه سخنرانی‌های همایش تخصصی راهبردهای توین در پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز. ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز.
- ییابانی، غلامحسین و باباپور، محمدرضا (۱۳۹۰) قاچاق کالا، ابعاد آشکار و پنهان آن،

مجله کارآگاه، تابستان ۹۰

- کهنه پوشی و همکاران (۱۳۹۱)، تاثیر قاچاق کالا بر اقتصاد روستاهای مرزی (مریوان)، فصلنامه جغرافیا و توسعه، پاییز ۹۲
- خضرزاده، اسد و همکاران (۱۳۸۹)، تحلیل راهبردی مناطق مرزی (کردستان)، فصلنامه تحقیقات جغرافیای کاربردی، پاییز ۸۹
- شاطریان، محسن و همکاران (۱۳۹۴)، بررسی قاچاق کالا از مرزهای دریای جنوب ایران
- قاسمیه، رحیم (۱۳۸۹) حمل و نقل، قاچاق و جنایت سازمان یافته، دفتر تحقیقات کاربردی استان بوشهر
- Garrod.B.(2003)Local participation in the planning and management of environmental.auditing. Journal of tourism studies.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی